

השם רבי נחוניא הגדול נמצא פעם אחת בתלמוד ואילו השם רבי נחוניא בן הקנה נזכר יותר מעשר פעמים בבבלי.

רבי נחוניא הגדול (שהוא „בן הקנה“)
מסר מקצת מדותיו לכלל תלמידיו ששאלו
אותו ומקצת מדותיו מסר לרבי עקיבא ששאל
אותו (מבילה כ"ה א').

7. גם רבי יהודה הנשיא נקרא בתואר "רבה": ממסדר כנסיות אנא לעילא מרבי רבה (חולין נ"א א'); ולא נהירא ליה לאותו תלמיד ששימש את רבי רבה (שם נ"ד, א'). ויש להניח בחדאות ששם הכונה "לנשיא" ולא לתואר "הגדול". וכן פירשנו: רבי יהודה הנשיא (שם נ"א א'); שהיה משמש את הנשיא (שם נ"ד, א').

8. על סמך הביטויים התלמודיים: "עולה לגדולה" (עירובין ג"ד, א'); "מה לנשיא ודין שכן גדולתו גרמה להן" (סנהדרין ס"ו, א'); "כל הבורח מן הגדולה, גדולה מחורת אחריו" (עירובין י"ג, ב'), שפירושו מעמד של כבוד ותפארת, נעשה המושג גדולה, בתקופה מאוחרת, לתואר כבוד: "וכן השיבו מורי הגאון לגדולת הקצין (שו"ת הר"י קולון, צ"ה). כדאי לציין שאת דברי הברייתא "וקסן שלא כלו לו חרשיו הרי הוא ממבלי עולם" מפרש הבבלי: זה תלמיד חכם המבעט ברכותיו (סוטה כ"ב, א') ואילו הירושלמי מפרש זה שהוא גדול בתורה שלא בסירקו ומבזה גדולים ממנו (תשם ס"ג ה"ד).

9. התואר גדול היה גם צמוד לצוות לומדים של מקום או איזור מסוים. בתלמוד הננו מוצאים: „גדולי גליל“ ובמדרש: מעשה שבאו לגדולי ציפורי כתבים רעים מן המלכות (במדרש סכניג א').

גְּדוֹל הַדּוֹר – גְּדוֹלֵי הַדּוֹר

הגדרת התואר ומסורו:

אישיות מרכזית רבת המעש וההש-
פעה. עסקן צבורי ומנהיג מדיני. גדולי
הדור — אנשי מעשה וצדיקים (רש"י
מסכים מ"ט, ב').

התשובה:

תואר זה הננו מוצאים בדרך כלל בתקופת האמוראים והשתמשו בו גם כלפי אישיים מרכזיים מתקופות התנ"ך, כגון: אברהם אבינו, יהושע בן נון, אלעזר הכהן, עלי הכהן.

דברי הסבר :

מקובל בעולם התורני, שהתואר גדול הדור מכון לגדול בתורה. הגדרה זו אפשר להבין בעקיפין מדברי רש"י ב"מ פ"ד, ב', האומר על רבן שמעון בן גמליאל ורבי יתושע בן קרח, שהיו יושבים על הספסלים: "ורבנן טובא בהדיהו אלא ששניהם גדולי הדור", וכן משתמע גם מדברי התוספות, ברכות ל"א, ב' ד"ה מורה. אולם במישרין אין אנו מוצאים לא ברש"י ולא ביתר המפרשים הסבר מלא על התואר גדול הדור. במסכת סוטה י"ב, א', על התואר גדול הדור מסביר רש"י את השפעתו של עמרם בתור גדול הדור, שהיו הכל נשמעין לדבריו, אבל 'לעצם המושג אין שום הסבר במפרשי הש"ס.

מדברי הגמרא בפסחים (שם, שם),
האומרת: תנו רבנן: לעולם ימכור אדם
כל מה שיש לו וישא בת תלמיד־חכם,
לא מצא בת תלמיד־חכם ישא בת גדולי
הדור וכו', יוצא שגדולי הדור אינם
תלמידי חכמים והם בדרגא נמוכה אחרי
תלמיד־חכם, ושם מפרש רש"י את חשי-
בותם של גדולי הדור שהם „אנשי מעשה
וצדיקים“, ולכן באים בתור מיד אחרי
התלמידי־חכמים. גם ממקורות הירושל-
מיים והמדרש יוצא שהתואר גדול הדור
אינו מגדיר תלמידי־חכמים ואדרבה
תלמיד־חכם וגדול הדור מהווים למעשה

גם מהגדרתו של יהודה בן דורי-
תאי, אחד מחכמי התורה הקדמונים,
האומר: תמהני על שני גדולי הדור
שמעיה ואבטליון, שהן חכמים גדולים
ודרשנין גדולים, ולא אמרו להם ליש-
ראל חגיגה דוחה את השבת וכו' (פסחים
ע', ב') המפרידה בין גדולי הדור ובין
התוארים, חכמים גדולים ודרשנים
גדולים, אפשר לראות שתואר זה אינו
קשור במישרין בגדולה בתורה, כי
גדלותם בתורה של שמעיה ואבטליון

הדור היה ואומר: היינו נשיא שכתוב
 בו: "נשיא א־לֹהִים אתה בתוכנו".
 הסבר זה בא לתרץ לנו איך אפשר
 להגיד על אברהם אבינו גדול הדור
 היה, בו בזמן שהוא האב הראשון של
 אומתנו לכל הדורות, ואנו זוכים ומקבלים
 טובה בזכות זו שעמד בכל נסיונותיו,
 לפיכך קראו התנא אבינו (תוירט אבות
 פ"ה, ג'). לכן פירש המהרש"א שהמדוֹר
 בר כאן בגדולה צבורית־מדינית, היינו
 נשיא².

(ב) נוסף על האישים התנכיים והתנאים, כל האמוראים שנקראו בתואר גדול הדור הם אמוראי ארץ ישראל, דבר זה מאמת את הנחתנו שגדול הדור הכוונה לשטח מדיני-צבורי, שטח מאד חשוב ורגיש רק בארץ ישראל, בימים שהשלטון העוין הצר את צעדי העם הישראלי בציון, מאידך בבבל לא היה מקום לעסקנות מדינית הואיל והקבוץ היהודי זכה לאבטונומיה רחבה בכל שטחי הדת ללא משל חובלים וללא נוגשים.

(ג) גם התואר גדול העולם וגדולי
עולם (ראה ערכו), מחזק את הנתתנו
הנ"ל. כי בשטח גדלות בתורה יש תואר
מיוחד, גדול העולם, המתאים בהחלט
לאור תורתם המאיר לעם ישראל בכל
שנות קיומו ולא רק בדור מסויים.

(ד) מן המקורות הננו למדים, שתור-
אר גדול הדור או גדולי הדור נאמר גם
על שאינם יהודים. „אברהם זימן כל
גדולי הדור“, הכוונה לאינם יהודים.
רש"י אומר: „גדולי הדור שם ועבר
ואבימלך“, ואם זה תואר תורני איך
אפשר לתאר גויים בתואר תורני, הלא
לגויים אין תורה? מכל הנ"ל אפשר
להסיק שהנחתנו היא נכונה.

ברור שבכל כלל יש גם יוצאים מן הכלל, גם במקרה דנן נפגש ביוצאים מן הכלל, אולם דוקא דבר זה מחזק ומבסס את הכלל כולו.

הבה נבחון את דבריגו לאור הנחתנו זו.

נושאי התואר והסיבה:

— א) אברהם (אבינו) גדול הדור — היה (קידושין ל"ב, ב') י. יחד עם האמונה באחדות הכורא, שעליה הכריז אברהם אבינו, והמליך את הקדוש ברוך הוא על השמים ועל הארץ, היה אברהם גם איש מדיני-צבורי ממדרגה ראשונה. וכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו" (ב"ב ט"ז, ב'). למשתה הגדול שעשה אברהם אבינו ביום הגמל את יצחק (בראשית כ"א, ח'), הלך וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם וכו' (ב"מ ט"ז, א'). אמר רבי יהודה בר סימון: "משתה גדול" — משתה גדולים, עוג וכל גדולים עמו היו שם וכו'. ואמר רבי יהושע בן מנחמה: אותן ס"ב מלכים ומשניהם שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו (ב"ר נ"ג, י"ד). לפי דברי רש"י המוזכרים מעלה היו בסעודה זו גדולי הדור: שם ועבר ואבימלך א.

אברהם היה פעיל בשטח המדיני ובריתות שלום עם עמים שונים. אחי אשכול ואחי ענר היו בעלי ברית אברהם (בראשית י"ד, י"ג), עם אבימלך כרת ברית בבאר שבע ושם נשבעו שניהם (שם כ"א, ל"א — ל"ב). בשטח זה היה אברהם גדול הדור.

(ב) עמרם בן קהת בן לוי נקרא גדול הדור (סוטה י"ב, א'), הואיל ופעולתו בימי גזירת סרעה, שגזר "שכל הבן

ראל וכבש לִיא מלכים ומשניהם, בסך הכל ששים ושנים (במיר פכ"ג, ו').
לכן רואה אותם עכן בן כרמי בתור שני גדולי הדור.

(ד) בעז בן שלמן משבט יהודה, שהיה מזקני בית לחם יהודה ונכבדיה בימי שפוט השופטים, תואר על ידי חכמינו בתואר „גדול הדור” (רות רבה פ"ה, י'; ילק"ש תר"ה).

לפי קבלת חכמינו ז"ל, בעז המוזכר בספר רות הוא אבצן מבית לחם, השופט העשירי בתקופת השופטים ששפטו את ישראל לפני מלך בישראל, והוא שפט את ישראל אחרי יפתח הגלעדי, שבע שנים. ולפי הגדרת חז"ל היה צדיק ומעשיו בספר רות מעידים על כך. עם כל זה אפשר לקבל גם כאן את ההנחה שהנחנו שהתואר „גדול הדור” שזכה לו הוא בשטח מדיני-כללי ואינו מכוון לגדולה בתורה.

(ה) עלי, כהן גדול במקדש שילה, נקרא „גדול הדור” (תוספות ברכות ל"א, ב' ד"ה מורה), הואיל והוא שפט את ישראל אחרי שמשון ארבעים שנה וטפל בחיים המדיניים-צבוריים של העם, עד ימיו האחרונים שנגפו בני ישראל לפני הפלשתים ושני בניו מתו וארון אֱלֹהִים נפל בידי פלשתים. כדברי הנביא: „ויהי כהזכירו את ארון האֱלֹהִים ויפול מעל הכסא אחורנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבד והוא שפט את ישראל ארבעים שנה” (ש"א ד, י"ח).

כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו להם לגב (ובחים קי"ח, ב').

חכמינו ז"ל תיארו את דוד המלך ואת דניאל בתואר שני „גדולי הדור” (מגילה

הילוד היאורה תשליכוהו, היתה פעולה מדינית, כדי לחבל על ידי כך בגזי-רותיו של פרעה, וכך מסופר בגמרא: כיון שגזר פרעה הרשע „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו” אמר: לשוא אנו עמלין, עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן, אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות (שלא יולידו לא זכר ולא נקיבה), פרעה לא גזר אלא בעולם הזה (שנולדים ומתים וחוזרים וחיים הן לעולם הבא — רש"י) ואתה בעולם הזה ולעולם הבא (שכיון שאינן נולדים אינן באין לעולם הבא), פרעה הרשע ספק מתקימת גזירתו ספק אינה מתקימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקימת שנאמר: „ותגזר אומר ויקם לך” (איוב כ"ב, כ"ח), עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן וכו' (סוטה י"ב, א').

(ג) יהושע בן נון משרת משה רבינו ואלעזר בן אהרן הכהן, נקראים שני גדולי הדור (סנהדרין מ"ג, ב')—הואיל ושניהם עסקו בשטח מדיני-צבורי. יהושע בן נון ואלעזר הכהן היו ראשי העדה ומנהיגיה אחרי מות משה. שניהם השתתפו בחלוקת הארץ לשבטי בני יש-ראל. בחלוקה זו הזכיר משה את אלעזר בראש ואת יהושע אחריו (במדבר ל"ב, כ"ח) וכן הזכירם הכתוב: „ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן-נון וראשי אבות המטות לבני ישראל” (יהושע י"ד, א'). יהושע היה ראש לכובשים (אס-תר רבה פ"א, ד'), הביא את עם ישראל לארץ כנען בעמדו בראש צבאות יש-

קשות עם אויבי עמו וכפשע היה בינו ובין המות, הצליח להשיג את המטרה אליה שאף, לרומם את קרן יש-ראל בעולם כולו. וכך אמרו חכמ"ל: אמר רבי אילעא בר יברכיה: אלמלא תפלתו של דוד, היו כל ישראל מוכרי רבב (רבב הוא דבר מאוס) כגון חלב ושומן, ונדבק בבגדים ונמאסין ואין לך אדם מתעסק בהם אלא עני — רש"י, שנאמר: (תהלים ט' כ"א) "שיתה ד' מו-רה להם" (תן להם מרות, לאותן עניים, עושר, שיהו הגויים נוהגין בהן כבוד וידעו הגויים שהן אנוש ואינם אלהות. שאין כל הכבוד והגדולה שלהם — רש"י) (סוטה מ"ט, א').

דוד המלך בפעולותיו המדיניות-צבאו-ריות הרים את כבוד עם ישראל בעיני עמי העולם בתור עם הראוי לכבוד ומלכות ומשום כך תואר בפי חז"ל בתואר "גדול הדור".

ז' דניאל, חוזה חזיונות מבני יהודה אשר הביא נבוכדנאצר להיכלו מגלות יהודה, היה פעיל מאד בשטח המדיני. דניאל פתר לנבוכדנאצר את חלומו המוזר ובגלל זה מינה אותו לראש חכמי ארצו וכן פתר לו את חלום האילן ול-בלשאצר פתר את הכתובת על קיר ההיכל שכתבה יד נסתרת בליל המשתה הגדול שעשה קודם מפלתו.

וכאשר הושלכו חנניה מישאל ועזריה חבריו בכבשן האש, על שלא השתחוו לצלם נבוכדנאצר, לא נזכר מאומה על דניאל, ולפי דברי חז"ל נשלח בשליחות מטעם המלך (סנהדרין צ"ג, א'), כלומר שהמלך נבוכדנאצר שלחו מארצו באיזה שליחות, כי לא רצה שיענש כמו חבריו, כי חשבו וכבדו כאיש אלהים ולא הית

ט"ו, א'). וכאן אפשר לקבוע בוודאות שהכונה לשטח הצבורי-מדיני ולא לשטח התורה והחכמה.

ו) דוד המלך זכה שאצלו מצינו הב-טוי תחיה לעולם, "יחי המלך דוד לעולם" (מ"א א', ל"א). דבר זה מודגש גם בדברי חכמ"ל: אמר לו רבי לרבי חייא: לך לעין טב וקדש הלבנה ושלח לי סימן: "דוד מלך ישראל חי וקים" (ר"ה כ"ה, א'). וגם בזהר נאמר: דוד מלכא חי וקים לעלם ולעלמי עלמין וכו' איהי חי וקור-בה דיליה לחי העולמים (ויגש ר"ז) ותפלתו שבקש על עצמו: "אגורה באהלך עולמים" (תהלים ס"א ה'), אזכה שיהיו דברי נאמרים בבתי כנסיות ובבתי מדר-שות (שקלים פ"ב, ז') נתקיימה, משום כך קשה להגדיר אישיות חיה ונצחית כזאת רק בתואר גדול הדור, כאילו פעל ועשה רק לדורו ולא יותר. ולכן יש להבין תואר זה בהתאם להנחתנו שהכונה לצד המדיני-צבורי שדוד היה בזה פעיל מאד.

דוד מינה שרי ישראל, שרי השבטים, שרי המחלקות המשרתים את המלך, שרי האלפים, שרי המאות ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו וגו' (דה"א כ"ח, א'). וכן הראשונים ליד המלך (שם י"ח, י'). כל אלה הדברים מראים את המשטר הנפלא והסדר הנכון שדוד הנהיג בישראל, מחוץ מטרה קבועה ומתוכננת מראש לע-שות מרכז היהדות בעיר המלוכה אשר אליה ינהרו כל שבטי ישראל, ולהגדיל את שם ישראל בתור עם ד', סגולה מכל העמים.

שאיפה זו עוררה קנאת הגויים ורבות היו מלחמותיו של דוד לצרכיהם של ישראל (ויק"ר פ"א, ד'), ואם כי נלחם

ב'), כי דברי חכמתם אלה לא היו רק לדורם אלא עד סוף כל הדורות.

הגמרא מספרת: מעשה בכהן גדול אחד, שיצא מבית המקדש ביום הכפורים אחרי העבודה, והלכו כל העם ללוותו, עברו שמעיה ואבטליון, הניח העם את הכהן הגדול והלכו אחריהם. לסוף באו שמעיה ואבטליון להפרד מן הכהן הגדול, אמר להם: יבואו בני העמים לשלום (לשון גנאי הוא, רמו להם שהם גרים), אמרו לו: יבואו בני עממין לשלום, העושים מעשה אהרן, שהיה רודף שלום, ואל יבא בן אהרן לשלום, שלא עשה מעשה אהרן, והוניתנו הונאת דברים, והתורה אמרה: "לא תונו איש את עמיתו" — אם היה בן גרים לא יאמר לו: זכור מעשה אבותיך (יומא ע"א, ב' ורש"י).

בספור זה משתקפת המתיחות ששררה בין הרשות ובין המנהיגים התורניים של אותו הדור. גם במאמרו של שמעיה: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות (אבות א', י'), אפשר לראות תשובה נצחת לכהן הגדול המופיע בשם "הרשות", המתנגדת להשלטת התורה בחיי העם.

יש לציין, ששמעיה, מתוך קנאה לאמת וצדק, הוכיח את הסנהדרין על שהיו נושאים פנים להורדוס, שהיה אז פקיד בארץ הגליל תחת יוחנן הורקנוס והרג את חזקיה ומרעיו, בלי דרישה וחקירה, על אשר הרים יד ברומיים. שמעיה התנבא להם כי את אשר יניחו היום לצאת נקי שלא במשפט יהיה השבט להענישם על ככה ויאבדם (קדמוניות ס"ד ס'), וכן היה. בעלות הורדוס למלוכה הרג רבים מהסנהדרין (ב"ב ג, ב'), אך לא שלח ידו

יכול להצילו מפני שאר העם (לפי דברי המהרש"א שם).

בימי דריוש עלה דניאל לגדולה והיה בין שלשת השרים שגמנו על מדינות מלכות פרס. המשרה הגבוהה הזאת העירה קנאה בלב השרים על דניאל ויבקשו תחבולה לעליל עליו, כי דניאל המרה את מצות המלך בזה שהוא התפלל בכל יום לד', למרות החוק שהוצא שלא יבקש שום איש בקשה בכל מדינות המלכות במשך שלשים יום, זולתי מהמלך לבדו, ולכן נענש והושלך לגוב האריות, אבל ניצל בדרך נס ובמקומו הושלכו מלשיניו והם היו למאכל לשיני האריות.

ברור לכל כי המדובר כאן לא על ענין תורה וחכמה של דניאל, אלא על פעילותו המדינית בבבל, ובשטח זה היה גדול הדור.

ח) שמעיה ואבטליון — הראשון נשיא הסנהדרין בסוף תקופת החשמונאים במאה השניה לפני החורבן ובן זוגו אב בית דין על ידו. שניהם היו הזוג הרביעי שקבלו התורה, שנים מפי שנים עד מפי שמעון הצדיק. שני חכמים אלה נקראו "גדולי הדור" (פסחים ס"ו, א'; ע, ב').

פרטים מפורטים על התערבותם בעניינים המדיניים, כמו רבותיהם יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, אין לנו במקורות, אולם מספור הדברים דלקמן, וכן ממאמריהם, אפשר להסיק בוודאות שתואר "גדולי הדור" בא להם בשביל התעסקותם המדינית-צבורית ולא בשביל שהיו "חכמים גדולים" ו"דרשנין גדולים" (פסחים ע', ב') ואפשר לשמוע מפייהם דברי אלהים חיים (יומא ל"ה,

-iãõãéã iúàóé éããã áéùøàì - á àãøùèééí, àãøáí óéñí áí àãøí ããã òíãã ìñ: 77 ãããõñ ò"é àãøø äçêíä

ראינו אינו ראייה. יש לציין ששמו של רבי יעקב בר אחא העשיר את התלמוד הירושלמי במאות מאמרים (בבבלי מוז' כרים רק יותר מעשרה מאמרים) ואפשר לדלות ממקורות אלה חומר רב השייך גם לפעילות מדינית-ציבורית שלו. הו' איל וחי בדורו של רבי יהודה הנשיא והיה חברו הגדול, ורבי יהודה הלא היה נאלץ לעמוד על המשמר המדיני-ציבורי של האומה ולא יתכן שלא עמד לעזרתו בעבודה חשובה זו.

י"א) רבי יהושע בן לוי, אמורא ארצי ישראלי מפורסם בדור הראשון, נקרא על ידי אליהו בתואר גדול הדור. לפי הנחתנו הנזכרת מעלה אין הכונה כאן על גדולתו בתורה אלא על טפולו בעניינים מדיניים-ציבוריים. על פעולתו המדינית מסופר בירושלמי: עולא בן קושב נתבע למלכות (נתחייב למלכות ונתבקש לתפסו), ברת והלך לו ללוד, אצל רבי יהושע בן לוי. באו והקיפו את המדינה ואמרו להם: אם אין אתם מוסרים אותו לנו אנו מחריבים את המדינה. נטפל לו רבי יהושע בן לוי ופיסו ואמר לו: מוטב שיהרג אותו האיש (כלומר אתה לבדך). ולא יהרג הצבור על ידו. נתפס לו ומסרו להם.

היה אליהו, זכור לטוב, למוד להגלות אליו, כיון שעשה כך לא נגלה אליו. צם רבי יהושע בן לוי שלשים יום ונגלה אליו, אמר לו: מפני מה בטל מר? אמר לו: וכי חבר אני למסורות (למלשינים, שגרמת למסור איש למלכות)? אמר לו: ולא משנה עשיתי (שכן הוא הדין, שמוס' רין את היחיד, המתבקש למלכות, כדי להציל את הרבים)? אמר לו: וזו משנת חסידים? יעשה הדבר על ידי אחרים

ולא על ידיך (ירוש' תרומות, פ"ח, ה"ד; ב"ר צ"ד).

י"ב) רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני, תוארו בתואר שני גדולי הדור (חולין צ"ח, א').

רבי יעקב בר אידי, אמורא ארצי ישראלי בדור השני והשלישי ותלמידו של רבי יוחנן, עסק בארץ ישראל בעסק קנות צבורית-מדינית, תפקיד שנקרא בימי חכמי התלמוד בשם פרנס, ועליו היו מוטלים כל עניני הצבור הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. עליו מסופר בירושלמי, שרבי יעקב בר אידי ורבי יצחק בר נחמן היו פרנסים וכו' (פאה פ"ח, ה"ח). אולם פעולות מדיניות מיוחדות של רבי יעקב בר אידי אינן מוזכרות בש"ס. מאידך רבה פעילותו המדינית של חברו רבי שמואל בר נחמני.

י"ג) רבי שמואל בר נחמני, אמורא ארצי ישראלי בדור השני והשלישי, מגדולי בעלי האגדה בדורו, היה מקורב לרבי יהודה נשיאה והיו הולכים ביחד להתרחץ במרחצאות החמים של טבריה, וממילא עזר לנשיא בעבודתו המדינית צבורית, וכאשר הוזמן הנשיא אל הקיסר דיוקליטינוס, שביקר אז במזרח, הלך רבי שמואל בר נחמני ללוותו. וכך מסופר בירושלמי: דקליטינוס היה רועה חזירי רים אצל טבריא, וכיון שהיה מגיע לבית מדרשו של רבי יהודה נשיאה היו תתי' נוקות יוצאים ומכים אותו. לאחר ימים נעשה מלך, וישב לו אצל פמים (עיר בצפון ארץ ישראל), ושלח כתבים לטבר' ריא. אמר: אני גוזר גזירה שיהיו גדולי היהודים באים ועומדים לפני במוצאי שבת. וצוה לשליחו ואמר: לא תתן להם את הכתבים אלא בערב שבת עם חשיכה

במוצאי שבת אחר הסדר (אחר שהשי-
לימו סדר קדושת היום), נטלם והעמידם
לפני שער פמים. באו ואמרו למלך: הרי
הם עומדים לפני השער. אמר: סגרו
השער. נטלם והעמידם באמצע העיר.
באו ואמרו למלך, אמר: גוזרני שיסיקו
בית מרחץ שבעה ימים ושבעה לילות,
ונכנס ארוגנוטיס ומזג לפניהם (מים
קרים לצנן את המרחץ) ונכנסו ורחצו
ובאו אצל המלך. אמר להם: בשביל
שאלהיכם עושה לכם נסים — אתם מזל-
זלים במלך! אמרו לו: בדיקליטינוס
רועה חזירים אנו מזלזלים אבל לדיקלי-
טינוס המלך אנו משתעבדים. אמר להם:
אף על פי כן לא תזלזלו לא ברומי קטן
ולא בגוליר (עבד מן העבדים הפחותים)
קטן, שמא יעלה לגדולה בסופו (ירוש'
תרומות פ"ה, ה"ד; ב"ר ס"ג).
פגישה זו היתה בעלת חשיבות מכ-

—laaona aanaaiaaou ihe - laaona aeaueu aon eueaau fi auga—
—laaiaa iuaae eaaa aeuaai - a aaoueeei, aaai oeni ai aaai aaa oiaa in: 81 aaon o"e aaoo aeiia

בדרך כלל בא תואר זה משותף לשני גדולים יחד, אולם נמצא גם ביחיד אצל אברהם אבינו שנקרא „גדול עולם”. כן יש לציין שבתלמוד בבלי לא נמצא תואר זה ומקורו בירושלמי ובמדרשים.

נושאי התואר והסבה:

(א) אברהם אבינו נקרא גדול העולם (ספרי עקב י"א, י'). ואמנם תואר כבוד זה ממצה את אישיותו האוניברסלית של אברהם אבינו.

בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו (נדרים ל"ב, א') ויסד את האמונה באחדות הבורא. עד שלא בא אברהם אבינו לעולם, לא היה הקדוש-ברוך-הוא, כביכול, מלך אלא על השמים בלבד, אבל משבא אברהם לעולם, המליכו על השמים ועל הארץ (ספרי שי"ג). מיום שברא הקדוש-ברוך-הוא את העולם, לא היה אדם שקראו להקדוש-ברוך-הוא אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון וכו' (ברכות ז, ב'). הוא יצא מהבלי האיצטגנינות ומהאמונה במזלות השמים והאמין אך בהשם יתברך בלבד.

על ידי דעותיו באחדות הבורא, שלימד את בני דורו, נפקחו עיני שכלם להכיר את בוראם, ולפי דברי חכמינו הוריד אברהם את השכינה מרקיע השביעי להששי (ב"ר י"ט, י"ג) ורבים מעמי הארץ התגיירו. אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים (שם ל"ט, כ"א). בתבונתו המרובה ובחכמתו הגדולה רכש את לבם של מנהיגי האומות של אותה התקופה, וכל מלכי מזרח ומערב היו משכימים לפתחו לשמוע דבריו וללמוד לקח מפיו (ב"ב ט"ז, ב') הואיל וראו באברהם את גדול העולם.

„יקרה היא מפנינים”, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים.

6. מדברי הגמרא (ב"ב נ"א, ב') האומרת: רבי אבא ורבי אבהו וכל גדולי הדור אמרו וכו', יוצא: א) שיכול להיות בדור. הרבה גדולי הדור. ב) שרבי אבא ורבי אבהו נחשבו „גדולי הדור” אם כי אינם מוזכרים בתואר זה בפירוש; ואמנם אלה השניים הובלטו מיתר גדולי הדור, מפאת עסקנותם המדינית-צבורית המיוחדת.

רבי אבהו הלא היה מסורסם בתור בא כוחו של עם ישראל לפני המושלים הרומיים וידע להגן על עמו ועל תורתו בכבוד ובכשרון. והגם שהיו קשישים ממנו וגדולים ממנו בתורה כיבדוהו בשל חשיבותו אצל השלטונות (יבמות ס"ה, ב'; סוטה מ', א'). גם רבי אבא פעל יחד עם רבי אבהו בשטח העסקנות המדינית-צבורית אחרי שעברה הישיבה לקסריה, אם כי לא נשארו במקורות פרטים כדון (רמו לדברנו ראה כתובות פ"ד, ב').

יש לציין, שהבטוי הנ"ל (מב"ב נ"א, ב') הוא בטוי יחידי בתלמוד בבלי.

7. ראויה לתשומת לב דברי הרמב"ם בהקדמתו לספר יד החזקה, האומר: „שכל החכמים ממש רבינו עליו השלום עז רב אשי שהם ארבעים דורות הם גדולי הדורות”.

8. בגמרא מוזכר „גדולי כהונה” (פסחים נ"ז, א') ורש"י מסביר „שרים שבהם”. אולם תואר זה אינו תואר כבוד הואיל „והיו נוסלין בורוע”.

גְּדוּלֵי עוֹלָם

הגדרת התואר:

פשוטו כמשמעו: אישים מרכזיים שב-למודיהם ובמעשיהם היו גדולים לא רק בדורות בהם חיו, אלא הם הנם גדולים אוניברסליים, עולמיים כלליים.

התקופה:

בסוף תקופת הבית השני השתמשו בתואר זה ויחסו אותו גם לאישיים מתקופות קדומות בתולדות האומה.

בכל מדינה ומדינה ושופט כדי שלא יצטערו לבא אצלו, שנאמר: „והלך מידי שנה בשנה“ (ש"א ז', ט"ז), אמר הקדוש-ברוך-הוא: משה היה יושב במקום אחד לדון את ישראל, יבא אצלי לאהל מועד לשמוע הדבור; אבל שמואל שהלך אצל ישראל בעירות ודן אותם, אני הולך ומדבר עמו, לקיים מה שנאמר (משלי ט"ז, י"א): „פלט ומאזני משפט לד“ (שמור' ט"ז, ד').

(ג) דוד מלך ישראל, תואר על ידי חז"ל, יחד עם משה רבינו, בתואר שני גדולי עולם. וכך אומר המדרש: אין הקדוש-ברוך-הוא נותן גדולה לאדם עד שבדקהו בדבר קטן ואחרי כן מעלהו לגדולה. הרי לך שני גדולי עולם שבדקו הקדוש-ברוך-הוא בדבר קטן, נמצאו נא-מנים והעלן לגדולה. בדק לרוד בצאן ולא נהגם אלא במדבר להרחיקם מן הגזל, שכן אליאב אומר לדוד: "ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר" (ש"א י"ז, כ"א). מלמד שהיה דוד מקיים המשנה "אין מגדלים בהמה דקה בארץ-ישראל". אמר לו הקדוש-ברוך-הוא: נמצא אתה גאמן בצאן בא ודעה צאני שנאמר: "מאחר עלות הביאר" (תהלים ע"ח, ע"א). וכן במשה הוא אומר: "וינהג את הצאן אחר המדבר" להוציאן מן הגזל, ולקחו הקדוש-ברוך-הוא לרעות ישראל. שנאמר: (שם ע"ז, כ"א). "נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן" (שמות רבה פ"ב ג').

פרטים יתר על דוד המלך בתור גדול
עולם ראה ערך גדול הדור.

(ד) שמעיה ואבטליון נקראו על ידי תלמידים הלל בתואר: שני גדולי עולם (ירוש' פסחים פ"ו, ה"א). ובאמת היו מנהיגים אלו גדולי עולם, שאפשר היה

מדותיו היקרות של צדקה וחסד, לרחם
על הבריות ולעשות חסד עמהם, מהות
פנינות יקרות לאנושות כולה ובכחן להב-
טית קיום העולם כולו לעולמי עד. ואשר
לעולמנו אנו קבעו חכמינו כלל: „כל
המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו
של אברהם אבינו” (ביצה ל”ב, ב’) גדול
העולם במלא מובן המלה.

(ב) משה רבינו ושמאל הנביא נקראים „גדולי עולם“. אמר רבי אבא בר כהנא: קשה הוא הגזל עשני גדולי עולם נצרכו להתוכח עליו: משה ושמאל. משה אמר: „לא חמור אחד מהם נשאתי“ (במדבר ט"ז, ט"ו). ושמאל אמר: „הנני ענו בי וגו' ואשיב לכם“ (ילקוט שמעוני ח"ב קי"א).

(1) משה רבינו ודאי שהוא גדול עו-
לם. הוא אב בתורה, אב בחכמה ואב
בנביאות (מגילה י"ג, א'), והתורה מעידה
עליו: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה
אשר ידעו ד' פנים אל פנים" (דברים
ל"ד, י').

2) שמואל הנביא זכה להיות שקול
כמשה ואהרן שנאמר (תהלים צ"ט, ו')
משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי
שמו" (במ"ר מ"ה). ועוד יותר מזה שה-
קדוש-ברוך-הוא היה בא אליו. וכך הננו
לומדים: בא וראה כמה בין משה ושמו-
אל: משה היה נכנס ובא אצל הקדוש-
ברוך-הוא לשמוע הדבור, ואצל שמואל
היה הקדוש-ברוך-הוא בא, שנאמר:
„ויבא ד' ויתיצב" (שמואל-א, ג, י').
למה כך? אמר הקדוש-ברוך-הוא: בדין
ובצדקה אני בא עם האדם; משה היה
יושב ומי שהיה לו דין בא אצלו ונדון,
שנאמר: „וישב משה לשפוט את העם"
(שמות י"ח, י"ג), אבל שמואל היה טורח

לשמוע מפייהם דברי אלהים חיים (יומא ל"ה ב').

שמעיה ואבטליון, אף שהיו בני גרים, נתעלו למדרגה היותר גבוהה ביש-ראל, להיות נשיא ואב-בית דין ביש-ראל, בעת מלוך מלך בישראל. כי ימי נשיאותם חלו באמצע הימים הטובים, אשר שלומציון המלכה, אחות שמעון בן שטח, מלכה על ישראל, וזה כשלעצמו אות על גדולתם בתורה וביראה (פרטים יתר בערך "גדולי הדור").

ה) רבי יוחנן וריש לקיש, גדולי אמו-ראי ארץ-ישראל בדור השני, נקראו "גדולי עולם". אמר רבי ברכיה: כך דרשו שני גדולי עולם: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש (ירוש' ברכות פ"ח, ה"ו; ב"ר ג, ז').

גדול היה רבי יוחנן בתורה. הישיבה בטבריה, שנוסדה על ידו, נתפרסמה עד מאד והפכה למרכז שמסביבו התלכדו טובי הדור בארץ ישראל ובבבל. מן הישיבה הזאת הלכה והתפשטה תורת רבי יוחנן בכל העולם היהודי. מאמריו בהלכה מרובים מאד וממלאים את שני התלמודים, הבבלי והירושלמי, וכמעט שאין סוגיה שלא נזכר בה שמו של רבי יוחנן.

מאמרי רבי יוחנן מרובים בירושלמי ובאוריו למשנה מתווים את השלד שלה, ולכן מיחסים הראשונים, וביניהם גם הרמב"ם, את התלמוד הירושלמי לרבי יוחנן, אף על פי שנסתיים כמאה שנה אחרי מותו.

בישיבת רבי יוחנן היה ריש לקיש משנהו, שהיה גם תלמידו וחברו וגם גיסו. רבי שמעון בן לקיש היה חריף

בלמודו והיה מתפלפל עם גיסו בהלכה ועל כל דבר היה מקשה עשרים וארבע קושיות ועל ידי כך היתה ההלכה מת-בררת (ב"מ פ"ד, א'). לא על חנם אמר רבי יוחנן על ריש לקיש, שאם אין ריש לקיש בבית המדרש חסרה לו יד אחת (ירוש' הוריות רפ"ג), כי היה באמת כמו יד ימינו. מסופר כי ריש לקיש היה מחזר ושונה לחכמים מה שדרש רבי יוחנן אותו היום בישיבה, לפי שריש לקיש חכם גדול היה ולאחר ששמעו כולן מפי הרב חזר ומכוונה בידם (רש"י ב"ק ק"ז, א').

חריפותו של ריש לקיש הפליאה את התלמידים. אמרו: הריאה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה (סנהדרין כ"ד, א').

כל הש"ס בבלי וירושלמי, וכן המד-רשים, מלאים הלכות ואגדות מריש לקיש כמו מרבי יוחנן והרבה פעמים הננו מוצאים בש"ס "רבי יוחנן וריש לקיש דאמרו תרווייהו".

התואר גדולי עולם ממצה למעשה את גדולתם.

הערות:

1. גם שלמה המלך חואר על ידי חכמינו ז"ל בתואר "גדול העולם", מסאת גדול חכמתו ורוחב בינתו "ויחכם מכל האדם" (מ"א ה', י"א). וכך הננו לומדים: אמר רבי יצחק: מסני מה לא נתגלו טעמי תורה? שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב: "לא ירבה לו גשים" (דברים י"ז, י"ז) אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור וכתיב: "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" (מ"א י"א, ד'); וכתיב: "לא ירבה לו סוסים" (דברים ש"ט, ט"ז) ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב, וכתיב (מ"א י', כ"ט) "וחצא מרכבה ממצרים בשש" וגו' (סנהדרין כ"א, ב').